

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

В статті досліджується сутність ризиків діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Проаналізовано загальні засади управління ризиками в контексті протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму на основі Рекомендацій FATF та з урахуванням перспективного оновлення законодавства України у даній сфері.

Ключові слова: відмивання (легалізація) грошей, фінансовий моніторинг, суб'єкти фінансового моніторингу, ризики, управління ризиками, FATF, Рекомендації FATF.

L. G. GULKO

Khmelnitsky National University

RISK OF BUSINESS ENTITIES

The article contains an investigation of risks in primary financial monitoring subjects' activity. Also the basement principles of risk-management in combating money-laundering and financing terrorism were analyzed centring on FATF Recommendations considering perspective renovation of Ukrainian law in mentioned sphere. Introducing a national system of risk of money laundering and terrorist financing, the progress Ukraine has made in implementing the FATF Recommendations and brings the domestic system against the given phenomenon to global standards. Detailed development of strategies and recommendations for minimizing these risks on the basis of international practice will also facilitate the activities of entities in the field of risk management.

Keywords: money laundering (legalization) of money, financial monitoring, the subjects of financial monitoring, risk management, FATF, Recommendations FATF.

Вступ. Питання протидії відмиванню (легалізації) доходів, отриманих незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму сьогодні посідає одне з чільних місць у міжнародній фінансовій політиці. Для дотримання уніфікованих правил протидії вказаним явищам національне законодавство окремих країн базується на міжнародних рекомендаціях, головними серед яких є Рекомендації FATF. Регулярне оновлення та доповнення вказаних Рекомендацій спричиняє потребу адекватного оновлення національного законодавства з метою уникнення санкцій FATF.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму детально розроблені в законодавстві та нормативних актах України та міжнародних організацій. Також увага до вивчення таких питань приділяється такими науковцями, як С. А. Буткевич, І. В. Коломієць, Л. М. Чуніхіна, С. М. Дмитров, О. М. Бережний, О. В. Кравченко та ін.

Метою статті є дослідження сутності ризиків в діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу та напрямів управління ними на основі міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Протидія відмиванню грошей набуває все більшої актуальності в Україні. При цьому увага приділяється коштам, отриманим від злочинних видів діяльності (нелегальний гральний бізнес, торгівля наркотичними речовинами, зброєю і т.п.), й коштам, отриманим від тіньової економічної діяльності у легальних секторах.

Протидія відмиванню грошей здійснюється через систему фінансового моніторингу, формування якої в Україні розпочалося в березні 2001 року, коли було видано Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2001 р. "Про заходи щодо детінізації економіки". Центральним органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу зі спеціальним статусом є Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМУ), яка була створена у 2002 році як Державний департамент фінансового моніторингу у складі Міністерства фінансів України. Статусу центрального органу виконавчої влади ДСФМУ набув з 2005 року.

Державна служба фінансового моніторингу України не є ні правоохоронним, ні контролюючим органом, а функціонує у взаємодії із фінансовим сектором та правоохоронними органами.

Система фінансового моніторингу в Україні складається з таких рівнів, як державний та первинний фінансовий моніторинг. Державний фінансовий моніторинг здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу, такими, як ДСФМУ, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство доходів і зборів, Міністерство юстиції, Міністерство інфраструктури, Міністерство економічного розвитку тощо. Державний фінансовий моніторинг має на меті реалізацію державної політики протидії відмиванню коштів, та контроль за діяльністю підпорядкованих їм суб'єктів первинного фінансового моніторингу у даній сфері.

Первинний фінансовий моніторинг здійснюється на рівні підприємств, установ та організацій, які безпосередньо проводять фінансові операції з клієнтами. До суб'єктів первинного фінансового моніторингу,

відповідно до рекомендацій FATF, відносяться як фінансові установи банківської і небанківської сфери, так і низка не фінансових установ. До фінансових установ-суб'єктів первинного фінансового моніторингу належать:

- банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
- товарні, фондові та інші біржі;
- компанії з управління активами;
- оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
- професійні учасники ринку цінних паперів;
- інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги;

Не фінансові установи у вітчизняному законодавстві визначаються як спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу. До числа таких суб'єктів відносяться:

- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що сума такої операції дорівнює чи перевищує 400 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400 тис. гривень;
- суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробам з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує 150 тис грн;
- суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;
- нотаріуси, адвокати, аудиторів, аудиторські фірми, фізичні особи-підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин);
- фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує 150 тис. грн.

Потрібно відзначити, що перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу в різних країнах може відрізнятися. Так, у Росії до них відносяться також кредитні споживчі кооперативи, в тому числі сільськогосподарські, макрофінансові організації, а також оператори зв'язку, що мають право самостійно надавати послуги рухомого радіотелефонного зв'язку [1].

Виявлення фінансових операцій, що можуть бути пов'язаними із відмиванням грошей, здійснюється такими суб'єктами на основі вітчизняного законодавства і нормативних актів суб'єктів державного фінансового моніторингу.

Однією із вимог законодавства щодо протидії легалізації (відмиванню) незаконно отриманих доходів є здійснення управління ризиками. В фінансовому моніторингу ризики визначаються як небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними клієнтами при наданні фінансових послуг з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний здійснювати управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму з урахуванням результатів ідентифікації та вивчення фінансової діяльності клієнта, послуг, що надаються клієнту, аналізу операцій, проведених ним, та їх відповідності фінансовому стану і змісту діяльності клієнта.

Оцінювання ризиків суб'єктом первинного фінансового моніторингу здійснюється за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг.

Для зменшення виявлених ризиків суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен вживати заходів, що зокрема включають: здійснення поглибленої ідентифікації клієнта та перевірку особи клієнта протягом певного періоду, включаючи його власників; додаткові вимоги до клієнта при відкритті рахунка чи встановленні відносин з ним; збільшення частоти проведення перевірок особи клієнта, включаючи його власників; збір інформації з метою формування уявлення про діяльність клієнта, природу та рівень операцій, що проводяться ним; посилений моніторинг операцій, що проводяться клієнтом [2].

Наказом ДСФМУ „Про затвердження критеріїв ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму” №126 [3] встановлюється, що рівень ризику оцінюється за:

- географічним розташуванням країни реєстрації клієнта;
- типом клієнта;
- видом товарів і послуг.

Ризик за географічним розташуванням встановлюється, коли відомо, що країна, в якій зареєстрований клієнт не виконує або неналежним чином виконує рекомендації міжнародних організацій стосовно відмивання коштів і фінансування тероризму („чорний список” FATF), віднесена Кабміном до

переліку офшорних зон або підтримує міжнародну терористичну діяльність.

Ризик за типом клієнта визначається, якщо:

– клієнт віднесений до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності (регулярно публікується на сайті ДСФМУ);

– є публічним діячем або пов'язаною з ним особою,

– надає неправдиві ідентифікаційні дані або дані, щодо правдивості яких існують сумніви;

– відмовляється подавати запрошені банком відомості;

– не відповідає вимогам до рейтингів фінансової стійкості страховиків і перестраховиків,;

– є неприбутковою чи благодійною організацією (крім таких, що діють під егідою міжнародних установ);

– надає послуги з обміну валют чи грошових переказів (крім банків), проводить лотереї та азартні ігри;

– є акціонерним товариством, що випускає акції на пред'явника;

– має структуру, що ускладнює визначення справжнього власника чи вигодоодержувача;

– є іноземним підприємством, контроль і керівництво яким здійснюється за довіреністю;

– є підприємством, про яке відомо, що воно не знаходиться за місцем реєстрації, не надає передбачену звітність, і вартість його чистих активів менша від статутного капіталу.

Оцінювання ризику за видом товарів і послуг включає найбільше критеріїв, зокрема:

– істотне збільшення залишку на рахунку клієнта, який регулярно знімається ним через касу готівкою;

– не пов'язаність прямо з діяльністю клієнта істотного збільшення залишку на його рахунку, який потім переказується іншому суб'єкту чи використовується для купівлі іноземної валюти або цінних паперів на пред'явника;

– наполягання особи провести фінансову операцію за правилами, відмінними від встановлених законодавством і внутрішніми документами банку;

– взаємозалік вимог за експортно-імпортними операціями;

– неможливість виявлення контрагентів особи;

– зарахування на рахунок особи значної кількості платежів від фізичних осіб, якщо діяльність особи не пов'язана з послугами населенню і збором обов'язкових чи добровільних платежів;

– регулярне повернення страхових платежів клієнту за договорами страхування та ін.

Водночас відповідно до законодавства України спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу не здійснюють управління ризиками [2]. Проте найближчим часом управління ризиками має стати пріоритетним напрямком діяльності для всіх суб'єктів первинного фінансового моніторингу, оскільки у проекті оновленого Закону «Про запобігання і протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення» (далі – Закон) [4] передбачені принципово інші критерії здійснення внутрішнього фінансового моніторингу. Зокрема, у проекті нового Закону вказується, що внутрішній фінансовий моніторинг базується, зокрема, на критеріях ризиків, визначених суб'єктом первинного фінансового моніторингу з урахуванням критеріїв ризиків, встановлених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Таким чином із прийняттям оновленого Закону постане питання розробки принципів управління ризиками у спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Їх різноманітність спричиняє різноманітність видів та критеріїв ризику діяльності, які необхідно враховувати.

Водночас додаткова деталізація таких критеріїв саме для операцій з нерухомістю міститься в посібнику щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику відмивання коштів та фінансування тероризму «Принципи та процедури для брокерів по операціях з нерухомістю», розробленому FATF в 2007 році. У вказаному посібнику розглядаються такі види ризику операцій з нерухомістю [3]:

1. Ризик, який становить країна/територія. До потенційних елементів, які сприяють такому ризику, належать:

- місцезнаходження власності об'єкта угоди.

- місцезнаходження (реєстрації) покупця та продавця.

До факторів, які можуть вказувати на те, що країна становить високий ризик відмивання коштів, належать такі:

- країни, до яких застосовано санкції, ембарго або подібні заходи з боку, наприклад, ООН;

- країни, в яких, за даними з надійних джерел, є недоліки в законодавчих та нормативно-правових актах у сфері протидії відмиванню коштів та/або фінансуванню тероризму. При цьому в якості надійних джерел маються на увазі добре відомі організації, які мають добру репутацію, та які оприлюднюють таку інформацію та роблять її широко доступною. Крім FATF та подібних до неї регіональних організацій, до таких джерел належать наднаціональні або міжнародні організації (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Егмонтська група підрозділів фінансових розвідок, а також відповідні національні державні органи та недержавні організації);

- країни, які, за даними з надійних джерел, здійснюють фінансування та підтримку терористичної (екстремістської) діяльності, та на території яких діють терористичні (екстремістські) організації;

- країни, в яких, за даними з надійних джерел, рівень корупції або інших видів злочинності є високим;

- країни, які є офшорними територіями;

- країни, у яких відбуваються воєнні дії;

- країни, в яких реєстрація нерухомого майна не є обов'язковою;

- країни, які є виробниками, дилерами або посередниками у незаконній торгівлі зброєю.

2. Ризик, який становить клієнт. Основними категоріями ризику, який становить клієнт, є:

- клієнти, пов'язані зі здійсненням терористичної діяльності;

- клієнти-нерезиденти;

- клієнти, які працюють тільки через представників;

- клієнти, які є (були) політичними діячами, або пов'язаними з ними особами;

- клієнти, в яких структура, організаційно-правова форма або відносини не дають змоги встановити реального власника чи вигодоодержувача;

- клієнти, які здійснюють посередницьку та представницьку діяльність діючи від імені своїх клієнтів;

- клієнти, що розраховуються за операцію готівковими коштами;

- юридичні особи з незначним періодом діяльності (як правило, такий термін не перевищує трьох місяців з дня державної реєстрації);

- неприбуткові організації (крім організацій, що діють під егідою відомих міжнародних організацій);

- залучення посередників, які не підпадають під дію відповідних законів з протидії відмиванню коштів та/або фінансуванню тероризму, та які не підлягають відповідному нагляду.

3. Ризик, який становить операція. Основними категоріями ризику, який становить операція, є:

- швидкість операції (операції, що є надто терміновими без розумного пояснення, можуть становити підвищений ризик), складні, незвично великі операції та фінансові операції з незвичними схемами здійснення;

- вид об'єктів власності (житлова або комерційна, вільні землі, інвестиції, об'єкти власності з високим попитом, об'єкти власності з кількох складових, які передаються в оренду);

- послідовні операції, особливо з одним і тим же об'єктом власності за короткий період часу з безпідставними змінами його вартості;

- перетворення об'єктів власності на менші об'єкти;

- залучення невідомих раніше учасників на пізніх стадіях здійснення операції, наприклад, за домовленостями між покупцями;

- використання третіх сторін – посередників – з метою приховання справжнього набувача прав власності;

- недооцінені або переоцінені операції;

- продаж об'єктів власності безпосередньо перед ув'язненням або банкрутством;

- вартість об'єкта власності не відповідає фінансовому стану клієнта;

- покупка за готівкові кошти;

- використання заплутаних позик або інших незрозумілих фінансових засобів;

- безпідставні зміни у фінансових розрахунках;

- незвичні джерела, наприклад, кошти, отримані від невідомих осіб або від незвичних організацій.

FATF визначає і розробляє критерії оцінки ризиків та стратегії управління ними також і для інших сфер діяльності, таких як казино, гральні заклади, комерційні веб-сайти та платіжні системи, страхові компанії, торгівці дорогоцінними металами і каменями тощо.

Розробка критеріїв та методів оцінки ризиків для відмивання коштів або фінансування тероризму буде вдосконалюватися в процесі національної оцінки ризиків, здійснення якої передбачено проектом нового Закону. Відповідно до проекту, така оцінка проводитиметься не рідше одного разу на три роки, а її результатом стане визначення ризиків створеної в державі системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, і розробка заходів, направлених на їх попередження та/або зменшення. Така діяльність повністю відповідає Рекомендаціям та іншим актам FATF, в яких національна оцінка ризиків відмивання коштів та/або фінансування тероризму визначається як організована систематична діяльність з виявлення та оцінки джерел та методів відмивання коштів та фінансування тероризму, і слабких місць у системах боротьби з відмиванням коштів та/або фінансування тероризму, які прямо або опосередковано впливають на країну, що здійснює оцінювання. Така оцінка може здійснюватись одним або більше окремими незалежними органами з оцінки специфічних аспектів ситуації щодо відмивання коштів та/або фінансування тероризму в країні разом або без участі приватного сектору [5].

Висновки. Таким чином, запроваджуючи національну систему оцінки ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму, Україна здійснює поступ в імплементації Рекомендацій FATF та наближає

вітчизняну систему протидії вказаним явищам до світових стандартів. Детальна розробка стратегій та рекомендацій щодо мінімізації вказаних ризиків на основі міжнародної практики також дозволить спростити діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу в сфері управління ризиками.

Література

1. О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма: [Електронний ресурс] : [Режим доступу] <http://www.fedsfm.ru/about/legal/748>
2. Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму” : [Електронний ресурс] : [Режим доступу] : http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=32&doc_id=475&lang=uk&page=1
3. Наказ ДСФМУ „Про затвердження критеріїв ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму” №126 : [Електронний ресурс] : [Режим доступу] : http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=280&art_id=3730&lang=uk
4. Порівняльна таблиця до нової редакції Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення» з урахуванням нових Рекомендацій FATF : [Електронний ресурс] : [Режим доступу]: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2013/20130701/Laws/text%20tablytsia.pdf
5. Стратегії оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму : [Електронний ресурс] : [Режим доступу] : http://sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2009/Strategij.pdf

References

1. O protyvodeistvyie lehalizatsyyi (otmyvaniyu) dokhodov, poluchennykh prestupnym putem, y finansirovaniu terrorizmu: [Elektronnyi resurs] : [Rezhym dostupu] <http://www.fedsfm.ru/about/legal/748>
2. Zakon Ukrainy “Pro zapobihannya ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanni) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, ta finansuvanni teroryzmu” : [Elektronnyi resurs] : [Rezhym dostupu] : http://sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=32&doc_id=475&lang=uk&page=1
3. Nakaz DSFMU „Pro zatverdzhennia kryteriiv ryzyku lehalizatsii dokhodiv, otrymanykh zlochyynnym shliakhom, abo finansuvannia teroryzmu” #126 : [Elektronnyi resurs] : [Rezhym dostupu] : http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=280&art_id=3730&lang=uk
4. Porivnialna tablytsia do novoї redaktsii Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannya ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanni) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanni teroryzmu ta finansuvanni rozpovsiudzhenniu zbroi masovoho znyshchennia» z urakhuvanniam novykh Rekomendatsii FATF : [Elektronnyi resurs] : [Rezhym dostupu]: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2013/20130701/Laws/text%20tablytsia.pdf
5. Stratehii otsinky ryzykiv vidmyvannia koshtiv ta finansuvannia teroryzmu : [Elektronnyi resurs] : [Rezhym dostupu] : http://sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2009/Strategij.pdf

Надійшла 16.09.2013; рецензент: д. е. н. Хрущ Н. А.